

Élő történelemkönyv

„Vasszinű égbolt alatt” címmel a napokban felszabadulás előtti szociográfiai tanulmánykötet jelent meg. A tanulmányok közül találmra kiválasztottunk egyet, dr. Jahn Ferenc orvosét és régi tanulmányának helyszínén felvázoltuk a Lőrinci Téglagyár munkásainak életét.

A múlt álma, a jelen valósága: téglagyári gyerekek játszanak a napközi otthon előtt. Az óvodára évente 135 ezer forintot költ a Lőrinci Téglagyár. A gyermekek naponta négyszer kapnak itt enni.

- A pulóver ötszáz forintba került.
- Ma sokan jönnek hozzánk TV-t nézni.
- Már építik a fővezetékét az utcában.
- Nekem parketta kellene a házamba.

A Lőrinci Téglagyár kapujában hallottuk ezt a párbeszédet két cigarettázó idős munkásembertől. Hogy mondták? „Nekem parketta kellene a házamba...” Lapozzuk csak vissza az élő történelemkönyvet és álljunk meg dr. Jahn Ferenc: *Hogyan élnek a kispesti téglagyári munkások* című riportjánál, amelyet 1938-ban közölt a Népszava. Így kezdődött a huszonhárom évvel ezelőtti írás:

Százhusz téglagyári család

„Kispest perifériáján, szürke lakásokban, nedves, sötét kis szobákban összehúzódtan élnek a pestszentlőrinci téglagyár munkásai, akik a gyár házaiban kaptak elhelyezést. Bár mindössze ötvenkét háztartásról van szó, és a lakóknak egy része a porcelángyárban vagy más szakmában keresi kenyerét, mégis nagyon alkalmas ez a kis község egy szociográfiai adatsfelvételre, éppen azért, mert a városból eléggé elszigetelten áll, és mert hasonló keretű, foglalkozási munkásréteget zár magába.”

Kispest a szó régi értelmében már nem periféria. A téglagyár igazgatójának irodái ablakából kinézünk: új házakat látunk. A régiék megfiatalodva, átalakítva. Ha kimegyünk a gyár elé, a ligetben a szabadtéri színpad előtt labdát kergetnek a gyerekek. A kémény telejét javító munkás, a dombon álló agyagbányász innen is látja, hogyan süllyed el a régi Valéria és miként emelkedik a magasba a színes, sokemeletes házrengeteg. Lőrinc találkozik Kispesttel, Kispest a belső várossal.

Kereset

Idézzünk tovább a tanulmányból: „A március eleji adatsfelvétel a munkáséletnek megdöbbentő képét tárta fel. Összesítve az eddig kivizsgált száztizenkét tagot magában foglaló huszonkilenc család keresetét, kitudjuk, hogy az átlagos havi kereset egy családban 86 pengő, ami azt jelenti, hogy személyenként és naponként 74 fillérből kell megélniük, amely összegben azonban benne foglaltatik már a lakbér és kedvezményes tüzelés értéke is, úgyhogy ezeknek a levonásával kb. 60 fillér marad naponként egy főre.”

Az 1961 júliusi bérlistát Huszár Jánosné lapozza. Ezeket ő készíti. Itt született a gyár-

ban; hajdan deszkarakó, most bérelszámoló. A műhely jegyzéke: *órabér 8,65 forint*. Átlagkereset 1600—1800. A bányában: 1700. Nyersanyaggyártásnál sok nő dolgozik. Csokonai Dénesné fizetése 1243,10 forint. Nézzük a kemencénél dolgozókat: 2000, 1700, 2200, itt 1900 az átlag. Egy kihordó illetménye: 2400—2500—2600, az átlagkereset 2200 forint. A Lőrinci Téglagyár munkásainak átlagkeresete 1635 forint. Most egy négytagú átlagcsaládban személyenként és naponként 13,62 forintot költhetnek megélhetésre. Ebben is benne van a lakbér és a tüzelés értéke. A négytagú átlagcsalád lakbérére naponta egy főre 20,43 fillér — a régi házakban, az újakban pedig 83,33 fillér. Akkor 74 fillérből kellett megélniük személyenként és naponként, a lakbér ebből körülbelül 14 fillér volt. Most a 13,62 forintos megélhetési költségben 20 fillér a lakbér.

De nézzük, mit írt a továbbiakban dr. Jahn Ferenc?

A borítékon kívül

„Persze, élnek azután egyes családok még csúfosabb viszonyok között. Láttunk egy családot, ahol a kereső férfi mellett nyolc gyermek közül csak egy lány dolgozik még, és így sem csodálatos, hogy a heti három pengős házbér mellett, amelyet a cementfalú (!), kimondhatatlanul hideg lakásért fizetnek a heti 22,48 pengő keresetből, a 24 kiló kenyér mellett a tíz főnyi család heti zsírfogyasztása egy kilót tesz ki. Gyümölcs, cukor, szórakozás persze ismeretlen fogalom ilyen körülmények között. A társadalmi segítség pedig abban merül ki, hogy az egyik gyerek két deci tejet kap naponként az iskolában, de már az irkát nem kapja ingyen.”

Idős Debreceni Károly családjában hárman keresnek. A havi jövedelem végösszege: 3800 forint. Szalai Ferenc égető; hárman dolgoznak. Kereset: 4500 forint. Görög András nyugdíja: 1556 forint. A „mama” és a fiúk keresetével együtt 3500. Huszárné csendesen megjegyzi: „Így csak el-elyomorog valahogy az öreg Görög. Még az unokáját is nevelheti. A nyugdíján kívül 500 forintig minden hónapban a gyárban dolgozik. Az meg jó a sörre, a meccsre.” Szentkútiék ketten 3600 forintból élnek. Hogy a keresetből mennyit költenek élelemre egy családban, azt szinte nem is tudják megmondani. Nevetve válaszolnak arra a kérdésre, hogy mit esznek: — *Minden nap húst. Jöjjön ki az elvtárs, és nézze végig a téglagyáriak reggelijét. Itt van például a Lupa. Hát, az borzasztó, hogy mit megeszik. Megsüt húsz deka szalonnát, rápirítja a kolbászt, nyakonönti öt tojással, felkarikázza a zöldpaprikát — ez a reggelije. — Az üzem dolgozóinak hetven százaléka disznót vágott tavaly.*

A mai „társadalmi segítség”?

A munkásszállóban vagyunk, amit a gyár épített. Eppen ebedidő van. A menü: *húsleves, főzelék feltéttel és három pozsonyi kifli*. Az üzemi meleg ebédért 3,80 forintot fizet a dolgozó, a vállalati hozzájárulás 1,58 forint. De nem számítjuk a felszolgálók munkabérét és a szállítás költségeit. Téli-nyári védőítalra évente 16 ezer forintot költ a gyár. A munkaruha, a gumitalpú saru, a csizma, az esőkabát évente 130 ezer forint teher a vállalatnak.

A szobákban tisztaság, rend, kéthetenként cserélik az ágyneműt. A polcon rádió, Televízió, könyv, biliárd. Külön konyhájuk van a dolgozóknak, ahol mindenki elkészítheti kedvenc ételét. A gyárnak évente 160 ezer forintjába kerül a munkásszálló. Egy munkás 75 forintot fizet havonta.

A munkásszállótól nem messze magasodik a korszerű, egymillió forintért épített fürdőépület. „Azelőtt csillékben mosakodtunk.” Az emeleten találjuk a női, a földszinten a férfifürdőhelyiségeket. Hideg-meleg víz minden-

nap, igaz, mostanában akadozik a vízellátás. Nagy volt a szárazság, de már épül a kerület korszerű vízcsőhálózata.

Táplálkozás, ruházat

„Megdöbbenő, hogy ezekben a népes családokban milyen kicsiny a tej-, a cukor, a zsír- és húsfogyasztás mert a legnagyobb luxusnak számít már, ha négy-öt főnyi család hetenként négy liter tejet, egy kiló zsírt fogyaszt. Hús csaknem minden családnál legfeljebb egyszer van egy héten. Vitamint egyedül a citrom adhatja, de a cukor kis mennyisége mutatja, hogy igen keveset használhatnak belőle, ellenben bőven használják a tápérték szempontjából teljesen értéktelen szacharint.” — olvashatjuk tovább a régi írásban.

Belépünk Szalai Ferenc téglagyári munkás lakásába. Az asszonyt a konyhában találjuk. Lányuk dolgozik. Egyszobás, jól felszerelt lakás. Bére 96 forint. Összes keresetük 4500 forint. Négytagú a család. Nézzük a kétheti bevásárlás számait:

6 kiló liszt, 5 kiló cukor („mert szeretjük a teát”), 4 kiló zsír, 5 kiló hús, 2 kiló kenyér mindennap, fél kiló felvágott minden reggel, 8 liter sör vagy bor havonta. Szalaiék ruhajelöltje négy szekrényben van. Szalai Ferencnek három öltönye van és többféle nadrágja, zakója. „Most tervezzük, hogy eladjuk a régi bútort, kicseréljük újra, modernebbre.”

Lakásépítés

Lapozzuk a tanulmányban: „Nem kevésbé súlyosak az általános egészségügyi viszonyok sem. Az egyik épület 17 családjának 59 tagja például négy WC-t használ, amit azonban eléggé tisztán tartanak. Viszont a közelben levő egyetlen kút vize ihatatlan, úgyhogy meszsziról kell a lakóknak vizet hordaniok. A közeli szeméthyegyek miatt nyáron kimondhatatlan sokat szenvednek a százezernyi légy miatt.”

A szeméthyegyek eltűntek. Helyükön új, szép lakások épültek. A gyártól nem messze magasodik két emeletes új ház. Egy- és kétszobások. Mindegyikben víz, gáz, ipari áram. A régi házakat átépítették. Nincs közös konyha. Még nincsen gáz, de hárminc család butárgázpalackot használ. Két lakáshoz tartozik egy WC.

A téglagyáriak nemcsak téglát készítenek, hanem tégláikból saját házat. Eddig 18 család épített, legtöbbször két szoba összkomfortosot, de a bérelszámoló Horváth Ferencnéje — fiatal házaspár, huszonnégy éves — három szoba összkomfortosot épített.

Nyaralás

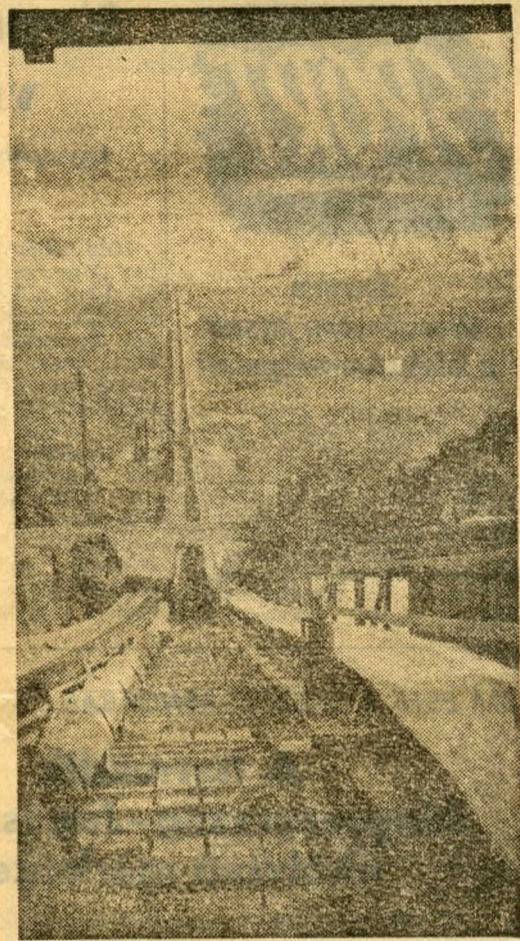
„Bár az épületek szabad térségen emelkednek, mégis csak néhány négyzetméternyi terület áll a lakók rendelkezésére, de ezt sem tudják kihasználni, hiszen a fenti épület 17 családjának összesen mindössze 32 csirkéje és egy malaca volt. Viszont a gyakori tolvajlások miatt hat kutyát tartanak, amíg a sintér a retentelen magas tíz pengős adó be nem fizetése miatt — úgy, mint a múlt évben is — újra el nem viszi őket.” — Ezt is olvastuk.

— Debreceni bácsi! Hányszor volt az idén a Balatonon? — kérdi Unger Jenő igazgató.

— Amikor csak lehetett... minden vasárnap.

— Egyik nyári napon — folytatja az igazgató —, arra mentem, ahol Debreceniék dolgoznak. Nem tudtam, mi bajuk van, olyan furcsán mozogtak. Azt mondja Debreceni néni, aki észrevehette, hogy nézem őket, *leégtek a páromék, mert tegnap egész nap a Balatonban fürödtek. De azért megy a munka.*

Tolvaj, kutya, sintér, adó — régi ügy, megszűnt. Most másféle gond járja. Itt van B. ese-

A végtelen futószalag könnyedén, emberi kéz érintése nélkül felszállítja az anyagot a lőrinci agyagbányából. Huszonhárom évvel ezelőtt csillék jártak a domboldalon, ha elszakadt a drótkötél, a csille visszazuhan a mélybe, sok volt a baleset.

te. Soksaládos ember, hét gyermeke van. Négyen keresnek. A férfi rendes ember volna, csak akaratgyenge, az asszony mintha nem is lenne a háznál. Kifolyik a pénz a kezükből, a férfi például most *magnót* vásárolt, pedig alapvető dolgok hiányoznak a háztartásból. A gyerekek nem járnak iskolába, az asszony nem tart rendet. A gyáriak már annyit beszéltek B-ékkel, de úgy látják, mind hiába és nyíltan megmondják, ez a család nem vet jó fényt a téglagyári munkások életére.

Kultúra

Dr. Jahn Ferenc ezt is írja: „A ruhaneműek, főleg a gyermekelénél, *színes* állapotban vannak és bizony gyakran hetekig maradnak el az iskolából a tyukás cipők miatt. Kulturális téren is nagyok a hiányok. Villanyvilágítás nincs, a 29 családban egynél volt rádió (!), nagyon sokan még sohasem voltak színházban és sokszor hallhattuk, hogy moziban is egy-két éve vagy még régebben voltak.”

— Meg kell nézni, hogyan járnak gyermekeink az iskolába. Hogy mit akasztanak a fogasra. Mindegyiknek három-négy öltözet ruhája, ugyanannyi pár cipője van — mondják a téglagyáriak.

Minden házban villany világít. Minden lakásban szél a rádió, néhol kettő is. A telepen tizenöt televíziótulajdonos van. Varga István lakatos autót vett. Hármincan motorkerékpárt. A bicikliket már nem is számoljuk — mondják —, minden gyerek azon nyargalászik.

A környéken három mozi működik. Minden filmet megnézik, amikor csak tehetik. De sokan bevillamosoznak a belső városba. A gyáriak közül októberben 25-en vásároltak *színházi* jegyet. 121 olvasót tart nyilvántartásban a könyvtáros. A dolgozók egyhármada állandóan látogatta a 970 kötetes gyári könyvtárat.

Fiatalok

Még egy idézet a tanulmányból: „Igaz, hogy a 112 fő közül 13 hat éven aluli és összesen 33 tíz éven aluli gyermek van, de ezeknek zömét néhány népes család teszi ki és bár a feldolgozás még nem teljes, mégis azt tapasztalhattuk, hogy általában kevés a kisgyermek, hogy a felnőttek közül nagyon sok a nőilen ember, hogy tehát a súlyos gazdasági helyzet már érezteti hatását ebben az irányban is.”

A fiatalok két vasárnapon dolgoztak. A vasárnapi műszak árából 32 főnyi csoport készült tanulmányi kirándulásra ment a cseh-szlovákiai, zsolnai téglagyárba.

Sokan gondolnak a jövőre. 71 tagot számlál az üzemi KST. Tavaly 63 450 forint volt a betét. Kamattal együtt kifizettek 64 761 forintot. Az idén eddig az október 31-i állapotnak megfelelően 64 900 forint a betét értéke.

Azelőtt a téglagyári anya a munkába elvitte magával gyermekét. Mint a kecskét, kikötötte a karához. Ha arrébb ment dolgozni, odébb húzta a kötelet és gyermekét.

A gyári napközi otthon előtt állunk. Európa bármelyik óvodájával felvehetné a versenyt. Hideg-meleg víz, korszerű háztartási gépek a konyhában, reneteg játéka a termekben és mindenütt rend, tisztaság.

Amikor bemegyünk az egyik szobába, a gyermekek kis ágyaikban fekszenek, délutáni pihenőre készülnek. Néhányan már alusznak, talán álmodnak. Abban a házban, amiről valaha apák álmodoztak.

A barakk. Egyik oldalon 24 férőhely a fér fiaknak, másik oldalon ugyanennyi a nőknek. A végében hosszú sparherd állt, ezen főztek az asszonyok. Itt lakott Huszár Jánosné, a gyár mai bérelszámolója. „Volt egy ládánk, három pricesünk, egy padunk.” A barakkot még nem bontották le, a gyár udvarán áll, mint a múlt emlékeztetője.

(Bozsán Endre felvétele)

Békés Attila